

vezik.) A birsalma husa kemény, kellemes illatu. Cukorba főzik vagy birsalmasajtot készítenek belőle. A naspolya és a berkenye is rokonai az almának.

Kedves fája a magyar embernek a diófa, csaknem minden udvaron megtaláljuk. Ennek eredeti hazája Perzsia, innen terjedt el mindenfelé, sőt Krassó-Szörény megyében el is vadult. A fiatal diót zöldszinű és kesernyész ízű burok védi, ezért nem bántják az állatok. Zöld héjából barna festéket (hajfestéket) készítenek. (Ha zöld burkát lefejtjük, ujjunkat barnára festi.) Az új dió igen ízletes, de magjának kesernyész héját le kell huzni. Később, ha a héj megszárad, elveszti kellemetlen ízét. Az éretlen diót zöld burkával együtt cukorral befőzik. Magjából olajat sajtolnak. Sütemények készítéséhez is használják. Fája kemény és szép szerkezetű. Rendkívül értékes butorfa; az asztalosok és esztergályosok szívesen feldolgozzák. A Dunántúlon különösen nagy ellensége van a diófának: a szőlő régi ellensége, a peranoszpóra.

Rokona a diónak a mandula, melynek héját nem sokan isherik, mivel az üzletekben már barna héjától megtisztítva árulják. Igen ízletes csemege, finom sütemények elkészítését édesanyátok el sem tudja képzelni nélküle. Igazi hazája a melegebb délvidék: Olasz- és Görögország, de nálunk is igen szépen megterem. Egyik fajtája a keserű mandula: kisajtolt olajából készül a mandulaszappan. Orvosságot is készítenek belőle.

III. Összefoglalás. a) A szilváról, almáról, őszi barackról, dióról mondtak összefoglalása.

b) Gyakorlati alkalmazás. Az egyes gyümölcsfélék felismerésének gyakorlása leveleik szerint, virágaik szerkezete szerint.

Történelem

FEBRUÁR 4. HETE.

V—VI. OSZTÁLY.

A tanítás anyaga: A szabadságharc.

Nevelési cél: Nekünk is volt egy jelszavunk!...

VÁZLAT.

I. Előkészítés. a) Számonkérés. A reformországgyűlések. Kossuth Lajos. Pesti Hírlap. Széchenyi és Kossuth hírlapi küzdelme. Iparpártolás. A magyar hivatalos nyelv. A párizsi és bécsi forradalom. 1848. március 15. Az első magyar felelős minisztérium. Az 1848-i törvények.

b) A nemzet önvédelmi és szabadságharca. (Célkitűzés.)

II. Tárgyalás.

- a) Áthajlás.
- b) A nemzetiségi kérdés.
- c) A nemzetiségek követelései.
- d) A nemzetiségek és a kamarilla.
- e) Az önvédelmi harc.
- f) A miniszterium lemondása, Jellasics betörése.
- g) Jellasics kiverése.
- h) Végleges szakítás.
- i) Trónváltozás.
- j) A téli hadjárat. Görgey.
- k) Kápolnai csata. Olmützi kiáltvány.
- l) A diadalmas tavaszi hadjárat.
- m) A trónfosztás.
- n) Az orosz beavatkozás.
- o) A világosi fegyverletétel.
- p) Az udvar bosszuja. Vértanuink.

III. Összefoglalás. Tanulság.

TANÍTÁS.

I. Előkészítés. a) Számonkérés. A reformországgyűlések, Kossuth Lajos.

Széchenyi reformtörekvései igen erős visszhangra találtak az országban, különösen az 1825 és 1848 között háromévenként összehívott országgyűlések foglalkoztak sokat Széchenyi terveivel. (Reformországgyűlések.) Lasanként a reformpárt (szabadelvű = liberális) az országgyűlés alsó tábláján többségbe került s a jobbágy terheinek könnyítése, a magyar nyelv jogainak kivívása terén igen értékes munkásságot fejtett ki. A felső tábla tagjai azonban nagy többségben elleneztek a reformokat; főleg a szentszövetség eszméitől áthatott bécsi kormány igyekezett lehetőleg minden újítást megakadályozni. A haladás ezért lassu lett, mire a rendek egy része, élükön Kossuth-tal, azt gondolták, ha kell, a nemzet jövője érdekében szakítanak Ausztriával is. Széchenyi ellenezte s veszedelmesnek találta, de ez eszmék terjedését már nem tudta megakadályozni. Kossuth Lajos lelkes ifjakkal lemásoltatta Országgyűlési Tudósításait, amelyeket mindenütt lelkesedéssel olvasták. Majd a Törvényhatósági Tudósítások címmel a vármegyei, elsősorban a pestvármegyei közgyűlésekről irt ismertetéseket s így nagy érdeklődést keltett országszerte a közügyek iránt. A kormány erre elfogatta s börtönbe záratta társaival (báró Wesselényi Miklós megvakult, Lovassy László megtévelyodott a fogságban) együtt. Kossuth három évi rabság után kiszabadult s szerkesztője

lett a Pesti Hirlapnak, amelyben elragadó hévvel szállt síkra a jobbágyok felszabadításáért s Széchenyi terveit. Széchenyi és Kossuth hírlapi küzdelme: Kossuth előbb szabadnak akarta látni nemzetét s csak azután akart rá-
térni a gazdasági megújításra, ezzel szemben Széchenyi veszedelmesnek találta Kossuth elszakadási törekvéseit. A vitában Kossuth győzött ragyogó ékesszólásával, amely mindenkit magával ragadott. Iparpártolás. Iparunk hátramaradt s teljesen ki voltunk szolgáltatva a cseh iparnak. Megalakult a Magyar Iparegyesület, majd a Gyáralapító Társaság s a Védegylet, melyek mind a magyar ipar pártolását tették céljukká. A magyar hivatalos nyelv lett az 1843—1844-i országgyűlésen. A fejlődést meglassítja a kormány ellenállása, majd József nádor halála, amely őszinte gyászba borította az országot. A párizsi és bécsi forradalom. 1848 tavasza nagy változást hozott az európai népek életében. Párizsban és Bécsben kitört a forradalom, e hírre Kossuth felhívta a rendeket a cselekvésre s hazánk és Ausztria részére alkotmányt követelt. A bécsi forradalom hírére (1848. március 13.) a magyar főrendek is elfogadták Kossuth követeléseit s azokat a király (V. Ferdinánd) elé terjesztették. Ugyanakkor Pesten az ifjúság az írók vezetésével a Pillvax-kávéházban gyűlésezett, 12 pontba foglalták a nemzet kívánságait. Másnap (március 15.) kora reggel benyomult a Landerer-nyomdába s ott a cenzura hozzájárulása nélkül kinyomatta a 12 pontot és Petőfi: Nemzeti dal-át. Az első magyar felelős miniszterium. V. Ferdinánd teljesítette a nemzet kívánságait s kinevezte az első független magyar miniszteriumot (elnöke gróf Batthyányi Lajos, részt vett benne gróf Széchenyi István, Deák Ferenc és Kossuth Lajos is). Négy nappal azután, április 11-én szentesítette a magyar országgyűlés törvényjavaslatait. Megteremtették az egyenlőségen alapuló modern, alkotmányos Magyarországot. A törvényeket ezen-
tul az egész nép képviselőiből alakult országgyűlés hozza, az ország kormányzását a felelős miniszterium tagjai végzik. Visszaállították az ország területi épségét, a jobbágy-
ság felszabadult minden földesuri kötelezettség alól, eltörölték az ősiséget, törvénybe iktatták a közteherviselést, a törvény előtti egyenlőséget. Az 1848-i törvényekben tehát valóra váltak mindazok a nemes törekvések, amelyekért Széchenyi, Kossuth s annyi más jeles magyar küzdött évtizedeken át.

b) Célkitűzés. A nemzet önvédelmi és szabadságharca.

II. Tárgyalás. a) Áthajlás az új anyagra.

Az 1848-i törvényekkel a magyarság szabad és független nemzetté lett. A törvényeket azonban nehéz volt a gyakorlati életben megvalósítani. A bécsi udvar ugyanis

csak a bécsi és külföldi forradalom hatása alatt fogadta el a magyar követeléseket, s alig hogy a veszedelem elmúlt (Bécsben Metternich leverte a forradalmat), igyekezett a régi rendet visszaállítani. Különösen abba nem tudott bele-nyugodni, hogy hazánk hadügyi és pénzügyi téren önállóvá lett. Előre látható volt az összetűzés a két ország között. Ausztria csakugyan megtagadta az idegen földön szolgáló magyar katonák hazabocsátását, a magyar bányák kincseit továbbra is Bécsbe akarta szállíttatni. Mikor azonban a magyarság külön pénzt (bankjegyeket) bocsátott ki, megtörtént pénzügyi különválásunk.

b) A nemzetiségi kérdés. A két ország közötti ellentét súlyos gazdasági zavarokat okozott, amit csak tetézett az, hogy a hazánkban élő nemzetiségek — nagyrészt Bécs biztatására — az új rendszer ellen fordultak. Ezek a nemzetiségek legnagyobb részben az ország határán éltek, fajrokonaiuk szomszédos államával összeköttetésben voltak. A magyarság inkább az ország közepén lakott. A magyarság azonban mindezekig testvéreinek tekintette a nem magyar anyanyelvű népeket, jogok és kötelességek tekintetében nem volt különbség közöttük. Jól tudjuk, hogy ezek a nemzetiségek legnagyobbbrészt a török által kipusztított régi magyar területekre települtek a magyarság rovására. Nemzetiségeink azonban hálátlanul továbbra is a velük szomszédos fajrokonaiuk támogatását keresték, s az ezekkel való egyesülésre törekedtek.

c) A nemzetiségek követelései. A szerbek elfelejtve azt, hogy menedéket adtunk a számukra az őket üldöző törökök ellen, azt követelték, hogy országunk déli részéből külön szerb vajdaságot alakíthassanak. Az oláhok azt a mesét hangoztatták, hogy ők a rómaiak által Erdélybe telepített gyarmatosok utódai s így már századokkal a magyarok honfoglalása előtt is itt éltek. Ezért tiltakoztak Erdélynek Magyarországgal való egyesítése ellen. Az erdélyi szászok is ellenszegültek az egyesítésnek s azt kívánták, hogy a szászok földjét az osztrák birodalomhoz csatolják. Veszedelmes volt a helyzet Horvátországban is, ezek is önálló állam alakítását tüzték céljukul, s mivel tervük megvalósításának legnagyobb akadályát a magyarokban látták, gyűlölettel fordultak a magyarság ellen.

d) A nemzetiségek és a kamarilla. Az 1848-as új alkotmány visszavonására törekvő udvari párt — a kamarilla — az elszakadásra törekvő magyarországi nemzetiségekben kitűnő eszközre talált céljai elérésére. Az elégtelenséget tovább szította s a magyarok elleni nyílt lázadásra biztatta a nemzetiségeket. Horvátországban ezért a magyargyűlölő Jellasicsot nevezték ki bánná és a határ-őrvidék parancsnokává. Az új parancsnoknak első dolga

az volt, hogy meglagadta az engedelmességet a magyar kormánynak s Horvátországot elszakította hazánktól. Ugyanekkor a szerbek is föllázadtak ellenünk. Megtámadták a magyar községeket, véres kegyetlenséggel gyilkoltak, fosztogattak és gyújtogattak mindenfelé. Az idegen tisztek vezetése alatt álló katonaság nem védelmezte őket, mivel erre titkos utasítást kapott.

A magyar miniszterelnök először a királyhoz fordult segítségért. Ez mindent megígért, felhívta Jellasicsot, hogy engedelmeskedjék a magyar kormánynak, de ugyanakkor a kamarilla további harcra buzdította a bánt. Mikor ezt megtudták a magyar kormányférfiak, maguk voltak kénytelenek gondoskodni a nemzet védelméről.

e) Az önvédelmi harc. Ebben a munkában tűnt ki Kossuth Lajos egyénisége. Nagy beszédet mondott az országgyűlésen, amelyben 200.000 katonát és 42 millió forintot kért a nemzettől. Az országgyűlés egyhangu lelkesedéssel fogadta el Kossuth indítványát, a király azonban most már nem akarta azt szentesíteni, sőt az udvar azt kívánta, hogy az olaszországi forradalom elnyomására még mi küldjünk csapatokat Itáliába s hogy változtassuk meg az 1848-as törvényeket. A magyarság ezt az amugy is veszedelemben forgó véreinek megvédése miatt sem teljesíthette, s felháborodott mindenki a vakmerő kérelmen.

f) A miniszterium lemondása, Jellasics betörése. Az első felelős miniszterium erre lemondott. Ugyanekkor a horvát bán 36 ezer katonával átkelt a Dráván s Budapest ellen indult. Ezekben a veszedelmes napokban járta be Kossuth az Alföld városait (Cegléd, Kecskemét, Szeged, Szolnok, stb.) s fegyverbe szólitotta a népet. Az emberek tömegesen állottak a zászlók alá, szinte napok alatt támadtak a honvédseregek, amelyeket azután felfegyvereztek s Jellasics ellen küldtek a Dunántulra. A nőkre is átragadt a nemes lelkesedés: a haza oltárára hordták drága ékszereiket, csapatostól jelentkeztek a sebesültek ápolására, sőt katonának is.

István nádor ugyan megkísérelte, hogy a bánt visszavonulásra bírja, de amikor ez nem volt hajlandó elhagyni az ország területét, az udvar gróf Lamberg Ferenc altábornagyot küldte Pestre azzal, hogy oszlassa föl a magyar országgyűlést. Az elkeseredett tömeg azonban Lamberget felkoncolta.

g) Jellasics kiverése. Ezalatt a magyar csapatok Jellasics seregét Pákozdnál — a Velencei tó mellett — megverték, mire a bán kénytelen volt Bécs felé visszavonulni. Utóhadát Görgey és Perczel csapatai kényszerítették a fegyver letételére Ozoránál. A főváros és Dunántul tehát

megszabadult az ellenségtől, de az ország szélein ekkor már magasra csapott a nemzetiségi háború. A magyarság ellen felizgatott oláhok mindenfelé a magyarságra támadtak s irtózatoss pusztítást vittek végbe soraik között. Ugyanezt tették délen a szerbek is a védtelen magyarsággal.

h) Végleges szakítás. Erre a bécsi kamarilla nyíltan hadat üzent a magyar nemzetnek. Az országgyűlést feloszlatta, Jellasicsot az összes magyarországi hadak fővezérévé nevezte ki. A magyar országgyűlés azonban nem tett eleget a kamarilla kívánságának, s annak rendelkezéseit törvénytelennek nyilvánította. Honvédelmi bizottmányt szervezett s ennek élére Kossuth Lajost állította (1848 október 8). Ezzel megtörtént a teljes szakítás az udvar és nemzet között.

i) Trónváltozás. Mivel közben Bécsben újabb forradalom tört ki, az udvar nem léphetett fel fegyveresen a magyarság ellen. Mihelyt azonban Bécset megtisztította a felkelőktől, a kamarilla a tehetetlen V. Ferdinándot lemondatta s unokaöccsét, a 18 éves I. Ferenc Józsefet tette meg utódául (1848 december 2). A magyar országgyűlés azonban ezt nem fogadta el, mivel a magyarság tudta és beleegyezése nélkül történt az uralkodóváltozás.

j) A téli hadjárat. Az új uralkodó Windischgrätz herceg vezetése alatt nagy sereget küldött hazánk ellen. Ezalatt azonban a magyar honvédség megszervezése is teljes erővel folyt, ugyszintén az osztrák csapatokban szolgáló magyar katonák is egyre többen szöktek haza hazájuk védelmére. (Lenkey Lajos százados Galiciából egész századával sietett haza.) A honvédség azonban a jól felszerelt és kitűnően szervezett, számban jóval nagyobb osztrák sereget nem tudta feltartóztatni. Az országgyűlés ugyan Deák Ferencet küldte a fővezér elé, hogy tárgyaljon vele, de az kijelentette, hogy lázadókkal nem alkuszik s feltétlen meghódolást követelt. 1849 első napjaiban azután az osztrák haderő bevonult Pestre, az ország fővárosába. Nagy reménytelenség, kétségbeesés ülte meg a magyar lelkeket. A magyar seregek élén azonban olyan vezér állott, aki méltán megfelelt a bizalomnak, amely őt a honvédek élére állította. Görgey fővezér serege nagy részével Vácnál a Felvidékre kanyarodott s a bányavárosokon, Liptón, a Szepességen, Sáros és Abauj megyéken át a Felső-Tisza felé igyekezett. Utközben a Branyiszkóhágónál alvezére, Guyon a honvédek élén rendkívül nehéz terepen, szinte páratlan hősiességgel szétverte az osztrák csapatokat. Időközben a hőslelkű Damjanich János a Délvidéken fellázadt szerbeket fékezte meg. Erdélyben pedig a lengyel szabadsághős, Bem apó csinált rendet a lelkes székely ágyuöntő, Gábor Áron segítségével. Rövid idő alatt

elfoglalta Kolozsvárt, bevette Besztercét, Medgyest, Piskit, Nagyszebent, Brassót, Dévát s az osztrákokat, valamint a segítségükre siető oroszokat is kiverte Erdélyből.

k) A kápolnai csata. Olmützi kiáltvány. Görgey nagyszerű tervével elérte azt, hogy egyesülhetett Klapka csapataival a Felső-Tiszánál s teljesen összezavarta az osztrák vezér számításait. Az összpontosított sereg élére azonban Kossuth nem a fiatal Görgeyt, hanem a lengyel Dembinszkyt állította, aki olyan szerencsétlenül vezette a magyar sereg első tűzpróbáját, a kápolnai csatát (1849 február 26—27), hogy a második napon kénytelen volt visszavonulni. Az elbizakodott Windischgrätz azt hitte, hogy a magyar sereg megsemmisült, mire azt üzenté a császárnak: Magyarország Felsőged lábai előtt fekszik. Erre az uralkodó Olmützben (1849 március 4) a magyar alkotmányt megszüntette s hazánkat Ausztria örökös tartományai közé olvasztotta.

l) A diadalmas tavaszi hadjárat. Erre a felháborító cselekedetre a magyar honvédek adták meg a méltó feleletet. Már a következő napon (március 5) Damjanich és Vécsey Károly gróf magyar tábornokok szétverték Szolnoknál az osztrákokat s ezzel kezdetét vette a szabadságharc dicsőséges tavaszi hadjárata. Honvédeink az ellenség felett a diadalok egész sorát aratták. Győzelmeiket Hatvan, Tápióbicske, Isaszeg, Vác, Nagysarló jelölik, majd Komárom bevétele következett. Május elején Budát vették ostrom alá s három heti küzdelem után az ország fővárosát is kiragadták az ellenség kezéből. Hazánk egész területe ezzel a magyar kormány uralma alatt állott.

m) A trónfosztás. A magyar országgyűlés feleletül az alkotmányelkobzásra, a debreceni nagytemplomban (április 14) trónvesztettnek mondta ki a Habsburg-Lotharingiai házat s Kossuthot választotta kormányzójává.

n) Az orosz beavatkozás. A bécsi udvar már a diadalmas tavaszi hadjárat győzelmei után észrevette, hogy a saját erejével nem tudja leverni Magyarországot. Ezért I. Miklós orosz cárhoz fordult segítségért. Juniusban csakugyan 200.000 orosz katona tört hazánkra Paskievics tábornok vezetése alatt. Ugyanakkor a »bresciai híjának« nevezett Haynau parancsnoksága alatt körülbelül ugyanilyen nagy osztrák hadsereg nyomult nyugat felől reánk. A majdnem 400.000 főből álló ellenséges haderővel szemben fáradt honvédeink megnyertek ugyan néhány csatát, de végül is a túlnyomó erő elől hátrálni voltak kénytelenek. Elesett ismét Buda s a honvédelmi bizottmány az országgyűléssel előbb Szegedre, majd Aradra menekült. Még abban reménykedtek honvédeink, hogy Görgey egyesülhet Bem erdélyi seregével; ezt azonban július 31-én Se-

gesvárnál szétverték az oroszok (ebben a csatában esett el a magyar szabadság nagy költője, Petőfi Sándor), míg Bem megmaradt seregét Temesvárnál verték szét, így az egyesülés nem sikerült s ezzel szent ügyünk megmentésének utolsó reménye is szétfoszlott.

o) A világosi fegyverletétel. Kossuth erre augusztus 11-én lemondott s a hatalmat Görgeyre ruházta át, aki nem akarva kockáztatni az amugy is meddő küzdelmet, amely csak a magyar vér céltalan pazarlását vonta volna maga után, augusztus 13-án 33 ezer emberével Világosnál Rüdiger orosz tábornok előtt letette a fegyvert. Példáját a kisebb csapatok is követték, csak a hős Klapka tábornok tartotta magát még Komárom várában, míg végre október 5-én ő is átadta várát, a független Magyarország utolsó bástyáját.

p) Az udvar bosszuja. Vértanuink. Ami ezután következett, az már a kegyetlen bosszu műve volt. Görgey ugyan a cár kívánságára kegyelmet kapott, de a többi vezér részére nem volt irgalom. Október 6-án Haynau Pesten agyonlövötte az első felelős magyar miniszterelnököt, ugyanakkor Aradon kivégeztette a magyar hadsereg 13 tábornokát azért, mert esküjükhöz hiven a végsőig küzdöttek a magyar szabadságért. (Aulich Lajos, Damjanich János, Dessewffy Arisztid, Kiss Ernő, Knezych Károly, Lachner György, Lázár Vilmos, gróf Leiningen Westerbürg Károly, Nagy Sándor József, Pöltenberg Ernő, Schweidel József, Török Ignác és gróf Vécsey Károly.) Rajtuk kívül még 100 embert végeztek ki, nagyon sokakat élethossziglani börtönre ítéltek. A tisztek nagyrésztét börtönbüntetéssel sujtották, a közhonvédeket pedig besorozták a császári seregbe s külföldre vitték.

III. Összefoglalás. Tanulság.

A szabadságharc egyenes folytatása volt II. Rákóczi Ferenc küzdelmének, amelyet nemzetünk önállóságáért és szabadságáért vívott. Rákóczi szabadságharca is, ez is összeomlással végződött ugyan, de még szomorú következménye mellett is méltó volt nemzetünkhöz és nem volt hiábavaló. Méltó volt nemzetünkhöz, mert jogainak megsértését, önállóságának megcsorbitását soha sem engedte a magyar s kész volt a legnagyobb áldozatra is nemzeti létének biztosítása érdekében. De nem volt hiábavaló sem, mert ha a nemzet ügye ideiglenesen el is bukott, ebből a nemzeti tragédiából mindig új és virágzóbb nemzeti élet, nagyság fakadt! Ez a tudat tesz bizakodóvá a jövőre nézve is.

Szent István országa

*Amikor ránkvirradt
Szent Istvánnak éve,
Ünnepelt az ország
Apraja és vénje.*

*Budapestre jöttek
Fialalok, vének,
Falusi kislányok,
Gyolcsinges legények.*

*Mindegyik szívében
Áhítat lobogott,
Amikor előttük
Vitték a Szent Jobbot.*

*Térdük meghajtották
Szent ereklényk előtt!
Dicső, szent királyunk:
Te adj nekünk erőt!*

*Ezeréves multunk
Harcába, vészébe,
Összezorrott hazánk
Szent István hitébe!*

*S akik a magyartól
Ezer évig jéltek,
Szép hazánk földjéből
Minden részt letéptek.*

*Szent István királyunk
Lenézett a Földre:
Amely az Övé volt
És lesz mindörökre!*

*Látta, hogy rút népek
Gazul elrabolták
Ezeréves földjét,
Népét széthajtották.*

*Odatérdelt újra
Az Isten elébe:
S a szép Felvidéket
Már is visszakérte.*

*De nem lesz a magyar
Örökké rabláncon, —
A többiért küzdjünk
Mi magunk, a sáncon!*

*Szegénynek, gazdagnak
Egy legyen a vágya:
Hogy újra nagy legyen
Szent István országa!*

Kádár Kató.

Történelem

MÁRCIUS 3. HETE.

V—VI. OSZTÁLY.

A tanítás anyaga: Az ország területi változásai (különös tekintettel az Árpádok idejére).

Nevelési cél: Nagy volt hajdan a magyar, Nagy volt hatalma, birtoka...

Kapcsolás: Megcsonkitott hazánk területe.

Szemléltetés: Magyarország az Árpádok alatt (térkép).
A megcsonkitott Magyarország.

Megfigyelésre utalás: A megcsonkitott Magyarország meg tud-e felelni a reá rótt történeti feladatnak?